
ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

ARTHUR W. H. ADKINS († 1996)
ΕΝΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΞΙΟΛΟΓΟΤΕΡΟΥΣ ΕΛΛΗΝΙΣΤΕΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Ὁ πρόωρος θάνατος ἑνὸς συγγραφέα προτοῦ νὰ δεῖ τὸ ἔργο του δημοσιευμένο ὑπογραμμίζει τὴν τραγικότητα τῆς ζωῆς ἀλλὰ καὶ τὴν γενναιότητα τοῦ πνευματικοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Arthur Adkins ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ ὀγκώδους τόμου *A New Companion to Homer* τὸν ὁποῖο ἐξέδωσαν οἱ Jan Moris and Barry Powell (Brill, Leiden 1997) καὶ συνοφίξει τὴν ἐμπειρία τῆς ὁμηρικῆς φιλολογίας τοῦ 20οῦ αἰ. Ἐγραψε τὸ τελευταῖο (τριακοστὸ) κεφάλαιο τοῦ τόμου πρὶν ἀπὸ τὸν πρόωρο θάνατό του τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1996: «Homeric Ethics», στὸ ὁποῖο ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἀτομικιστικὲς ἀξίες τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων εὐρίσκονταν οὐσιαστικὰ σὲ διαφωνία μὲ εὐρύτερους σκοποὺς τῆς κοινωνίας τους δημιουργώντας ἠθικὰ προβλήματα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ μείνουν κεντρικὰ στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ σκέψη γιὰ τοὺς ἐπόμενους ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη τρεῖς αἰῶνες. Τὸ βιβλίο ἀφιερώνεται στὴ μνήμη τοῦ Arthur Adkins μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅπως λένε οἱ ἐκδότες, ὅτι θὰ στέκεται μνημεῖο τῆς ἀγάπης του γιὰ τὸν Ὀμηρο, γιὰ τὴν ἐμπνευσμένη διδασκαλία του, γιὰ τὶς φιλολογικὲς του μελέτες καὶ τὴ φιλία ποὺ ἐνέπνεε. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ ἓναν ἄλλον τόμον, *The Greeks and Us. Essays in Honor of Arthur W. H. Adkins* τὸν ὁποῖον ἐξέδωσαν οἱ R. B. Louden and P. Schollmeier (Chicago and London 1996) καὶ περιλαμβάνει ἄρθρα ποὺ παρουσιάστηκαν σὲ συμπόσιο πρὸς τιμὴν τοῦ Arthur Adkins γιὰ τὰ γενέθλια τῶν 65 χρόνων του στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγου τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1994. Ὁ ἴδιος συμμετέχει στὸν τόμο μὲ ἄρθρο ποὺ δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορά: «The “Speech of Lysias” in Plato’s *Phaedrus*»: ὁ Arthur Adkins πέθανε ὅταν ὁ τόμος ἐτοιμαζόταν γιὰ δημοσίευση¹. Ἡ ἀπώλειά του ἔγινε βαθιὰ αἰσθητὴ σὲ ὅλον τὸν ἐπιστημονικὸ κόσμο, σὲ γνωστούς καὶ ἄγνωστους συναδέλφους καὶ μαθητὲς του.

Ἐκινώντας μὲ τὴν διδακτορικὴ διατριβὴ του *Merit and Responsibility. A Study in Greek Values* (Oxford Clarendon Press 1960· University of Chicago Press, Midway reprint 1975) ὁ Arthur Adkins ἔχει κεντρίσει συνεχῆ συζήτηση ἀνάμεσα σὲ εὐρὸ κύκλο φιλολόγων σχετικὰ μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἠθικῆς, τὴ σχέση μεταξύ τῶν διαφόρων περιόδων καὶ πηγῶν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἠθικῆς σκέψης, καὶ τὸ ποσοστὸ, τὴ φύση καὶ τὶς αἰτίες γιὰ τὶς διαφορὲς μεταξύ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν σύγχρονων ἠθικῶν ἀξιών. Τὸ ἔργο του ἐπίσης προκάλεσε ἀναμενόμενες μεθοδολογικὲς ἀψιμαχίες ἀνάμεσα στοὺς εἰδικούς, σχετικὰ μὲ τὸν καλύτερο τρόπο προσέγγισης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἀξιών. Συνεχίζοντας τὴν προοπτικὴ ποὺ εἶχε ἀνοίξει τὸ ἔργο ἄλλων φιλολόγων, ὅπως τοῦ δασκάλου του E.

1. Πληροφορίες γιὰ τὴ σταδιοδρομία καὶ τὶς δραστηριότητες τοῦ Arthur W. H. Adkins στὴν Ἀμερικὴ ἀντλῶ ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ αὐτοῦ τοῦ τόμου.

R. Dodds (*The Greeks and the Irrational*, Berkeley, University of California Press 1951· μετάφραση Γ. Γιατρομανωλάκη, Ἀθήνα 1979), τοῦ Bruno Snell (*Die Entdeckung des Geistes*, Hamburg 1948· ἀγγλική μετάφραση T. G. Rosenmeyer *The Discovery of the Mind*, Cambridge Harvard University Press 1953· μετάφραση Δ. Ἰακώβ, Ἀθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 1981) καὶ τοῦ M. Finley (*The World of Odysseus*· μετάφραση ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκδοσὴ Σ. Μαρξιανοῦ, Ἀθήνα 1954), ὁ Arthur Adkins ὑπερασπίστηκε σταθερὰ καὶ ἐπεξέτεινε τὶς ἀπόψεις του σὲ τρία ἄλλα βιβλία του καὶ σὲ μία ἐντυπωσιακὴ σειρὰ ἀπὸ ἄρθρα (43) σὲ περιοδικὰ καὶ βιβλία καθὼς καὶ κριτικὲς (62) γιὰ βιβλία.

Οἱ Ἕλληνες καὶ τὸ Παράλογο ἦταν βιβλίο ποῦ προσέφερε τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ Adkins καὶ εἰσήγαγε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς βασικοὺς ὅρους τῆς. Οἱ ὅροι «πολιτισμὸς ντροπῆς» καὶ «πολιτισμὸς ἐνοχῆς» γιὰ τὴν ὁμηρικὴ κοινωνία παραμένουν, ἀλλὰ εἰσάγονται νέοι, ὅπως «πολιτισμὸς τοῦ ἀποτελέσματος» ἐπειδὴ τὸ ἀποτέλεσμα καὶ ἡ ἐπιτυχία εἶναι ποῦ ἐνδιαφέρει τὸν ὁμηρικὸ ἄνθρωπο, ἐνῶ οἱ καλὲς προθέσεις δὲν ἀρκοῦν, καθὼς καὶ οἱ περίφημοι ἔκτοτε ὅροι γιὰ τοὺς δύο τύπους τῶν ὁμηρικῶν ἀρετῶν: «ἀνταγωνιστικὲς ἀξίες», ἐκεῖνες ποῦ ἀξιολογοῦν τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία, στὶς δραστηριότητες γιὰ τὶς ὁποῖες ὁ ἔπαινος ἢ ὁ ψόγος φυλάσσεται γιὰ ἐκεῖνους ποῦ ἐπιτυγχάνουν ἢ ἀποτυγχάνουν στὶς πράξεις τους, καὶ «συνεργατικὲς ἀξίες», ἐκεῖνες ποῦ χαρακτηρίζουν πράξεις στὶς ὁποῖες ἡ δικαιοσύνη εἶναι σημαντικὴ προϋπόθεση, μὲ βάση τὴν ὁποία καὶ κρίνονται.

Καθὼς οἱ λέξεις ἀγαθὸς καὶ ἀρετὴ ἀποτελοῦν τοὺς ἰσχυρότερους ὅρους ἐπαίνου καὶ ἐπιδοκμασίας γιὰ τὸν ὁμηρικὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἀρχαῖον Ἕλληνα γενικὰ, δηλώνουν ἐπομένως τὴν κατοχὴ, ἀπὸ ἐκεῖνους γιὰ τοὺς ὁποῖους χρησιμοποιοῦνται, ὄλων τῶν ἰδιοτήτων ποῦ πάντοτε ἐκτιμοῦνται περισσότερο στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ κοινωνία. Ὁ ἀγαθὸς ἀποτελεῖ τὸν πιὸ θαυμαστὸ τύπο ἀνθρώπου. Ἀγαθὸς σημαίνει νὰ εἶναι κανεὶς γενναῖος, ἰκανὸς, νικητῆς στὸν πόλεμο καὶ στὴν εἰρήνη, νὰ ἔχει πλοῦτο καὶ σὲ καιρὸ εἰρήνης τὴν ἄνεση ποῦ ἀποτελεῖ ἀνάγκαία προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνάπτυξη αὐτῶν τῶν ἰκανοτήτων. Ἀγαθὸς σημαίνει εὐγενὴ καταγωγὴ, γενναιότητα, ὑψηλὴ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ θέση στὴν κοινωνία καὶ πλοῦτο. Καὶ τὰ τέσσερα αὐτὰ χαρακτηριστικὰ νοοῦνται ταυτόχρονα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἔμφραση ποῦ ἔχουν κάθε φορὰ σὲ συγκεκριμένα συμφοραζόμενα. Ἡ ἀντίθετη ἔννοια εἶναι κακός. Κακός εἶναι ὁ ἄνθρωπος ταπεινῆς καταγωγῆς, χαμηλῆς κοινωνικῆς θέσης, χωρὶς πολιτικὰ δικαιώματα καὶ πένης (πτωχὸς σημαίνει ζητιάνος): τὴν ἔννοια δειλὸς τὴν ἀπέκτησε ἀργότερα, καθὼς δὲν ἐτίθετο ζήτημα στὴν ὁμηρικὴ κοινωνία, ἀφοῦ ὁ κακός δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ φέρεται ὅπλα. Μάλιστα, κατὰ βάση, ἡ ἔννοια αὐτὴ τοῦ ἀγαθοῦ ἰσχύει σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἐνῶ οἱ λέξεις αἰσχρὸν καὶ ἐλεγχεῖν εἶναι οἱ πιὸ ἰσχυροὶ ὅροι γιὰ νὰ ἀποδοκμασθοῦν πράξεις τῶν ὁμηρικῶν ἥρώων. Ἐλεγχεῖν εἶναι ἡ κατάσταση στὴν ὁποία ὁ ἀγαθὸς ἔχει συνειδήση πὼς ἔχει κάνει κάτι αἰσχρὸν ἢ ἔχει συνειδήση ὅτι ἔχει συμπεριφερθεῖ ὅπως ἕνας κακός. Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ λογοτεχνία εἶναι ἰδωμένη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ἀγαθῶν.

Τὰ γεγονότα τῆς ὁμηρικῆς κοινωνίας στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται ἡ ἀνάλυση τοῦ A. Adkins εἶναι ἐκεῖνα ποῦ περιέχονται στὸν *Κόσμον τοῦ Ὀδυσσεῦ* τοῦ M. Finley: Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἱστορικότητα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν δὲν εἶναι παράλογο νὰ χρησιμοποιεῖ κανεὶς τὰ ἐργαλεῖα τῶν κοινωνικῶν ἀνθρωπολόγων γιὰ μία φανερὰ φανταστικὴ κοινωνία· ὅσο φανταστικὴ καὶ νὰ εἶναι παραμένει κοινωνία μὲ ἀξίες ποῦ μπορεῖ νὰ ἀναλυθοῦν. Εἶναι ἀδύνατο ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ ἀοιδοὶ τῆς προφο-

ρικής παράδοσης να ἐπινόησαν μόνο ἀπὸ τὴ φαντασία τους μία κοινωνία με θεσμούς, ἀξίες, ἀντιλήψεις, ὅλες τόσο συνεπεῖς μεταξύ τους καὶ ἀρμόζουσες ἀμοιβαία, ὅσο μποροῦμε νὰ κρίνουμε με βάση τὶς συμπεριφορὲς τῶν ἐπῶν. Ἡ ὀμηρική κοινωνία εἶναι μιὰ λογοτεχνική κοινωνία, τῆς ὁποίας τὶς ἀξίες καὶ συμπεριφορὲς οἱ Ἕλληνες τῶν ἐπόμενων αἰώνων ἀποδέχονταν ὡς ἱστορικὲς καὶ ὅτι προσέφεραν πολὺτιμα μαθήματα.

Τὰ τρία ὑπόλοιπα βιβλία τοῦ Arthur Adkins, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διδακτορική διατριβή, εἶναι: *From the Many to the One: A Study of Personality and Views of Human Nature in the Context of Ancient Greek Society, Values, and Beliefs* (London, Ithaca, Cornell University Press, 1970), *Moral Values and Political Behaviour in Ancient Greece: From Homer to the End of the Fifth Century* (London, Chatto and Windus, 1972), καὶ *Poetic Craft in the Early Greek Elegists* (Chicago, University of Chicago Press, 1985). Ἐνα χρόνο ἀργότερα σὲ συνεργασία με τὸν P. White ἐξέδωσε τὸ *The Greek Polis* (University of Chicago Press). Ὡς καθηγητὴς στὸ Σικάγο διηύθυνε δύο διαφορετικὰ National Endowment for the Humanities Θερινὰ Σεμινάρια γιὰ Καθηγητὲς Κολλεγίων: Ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς Ἀξίες, Ἀρχαία Ἑλληνική Κοινωνία καὶ Ἑρμηνεῖα τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν Κειμένων (τὸ 1978) καὶ Ἀρχαῖες Ἑλληνικὲς Ἀξίες καὶ Σύγχρονες Ἀξίες (1985), τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελέσει τὴν πηγὴ τοῦ βιβλίου: *Human Virtue and Human Excellence*, με ἐκδότες τοὺς J. Kalk and C. Ihara (N. York 1991).

Τὰ ἄρθρα του ἀναφέρονται στὸν Ὅμηρο, τὸν Πλάτωνα (γιὰ θέματα πολιτικά, ἠθικά, νομικά), τὸν Ἀριστοτέλη (σὲ ζητήματα πολιτικά, ἠθικά, ποιητικά), τὸν Θουκυδίδη, τὴ λυρική ποίηση, τὸν Αἰσχύλο, τοὺς σοφιστὲς, στὴν ἀρχαία ἑλληνική θρησκεία καὶ τὴν ἠθική της, στὴν διδασκαλία τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Λουκρήτιο. Τέσσερις ἐκτενεῖς κριτικὲς-ἄρθρα ἀναφέρονται σὲ βιβλία τῶν Dover, Cooper, Havelock, Simon. Οἱ 58 ὑπόλοιπες κριτικὲς βιβλίων ἀπὸ τὸ 1960 μέχρι τὸ 1994 καὶ τὸ 1995 (γιὰ τὰ βιβλία *Aidos*, *Hybris* καὶ *Shame and Necessity* τῶν D. L. Cairns, N. R. E. Fisher καὶ B. Williams, ἀντίστοιχα), ἀναφέρονται σὲ θέματα ἠθικῶν ἀξιών, σὲ μυθολογικά, σὲ θρησκευτικά, ἐπιστημολογικά, ἀνθρωπολογικά, στὴ ρητορική, στὸν Ὅμηρο, στὴ φιλοσοφία, γραμμένα ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀγγλικά, στὰ γερμανικά, γαλλικά, ἰταλικά, ἀκόμη καὶ νέα ἑλληνικά (Κ. Γρόλλιου).

Ὁ Arthur Adkins ἐκπαιδεύτηκε στὴν Ὁξφόρδη καὶ εἶχε διακεκριμένη σταδιοδρομία, ἔχοντας καταλάβει θέσεις στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Γλασκώβης (1954-1956), στὸ Bedford College τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Λονδίνου (1956-1961), στὸ Exeter College τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης (1961-1965), στο Πανεπιστήμιο τοῦ Reading ὅπου κατέλαβε τὴν ἔδρα τοῦ καθηγητῆ (1966-1974). Ἀπὸ τὸ Reading ἦλθε στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Σικάγου (1974) ὅπου ἦταν ὁ Edward Olson Καθηγητῆς τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς Πρώιμης Χριστιανικῆς Φιλολογίας ἀπὸ τὸ 1977. Διετέλεσε ἐπίσης Διευθυντὴς τοῦ Τμήματος Κλασικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σικάγου (1975-1980) καὶ ὑπῆρξε ἰδρυτὴς Διευθυντῆς τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸν Ἀρχαῖο Μεσογειακὸν Κόσμο (1979-1992).

Ἄν καὶ εἶναι κυρίως γνωστὸς ὡς κλασικὸς φιλόλογος ὁ A. Adkins ἔδειχνε πάντοτε ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ ὅλες τὶς ιδέες ποὺ ἀφοροῦσαν στὴ χρῆση τῆς γλώσσας καὶ στὶς μεταβολὲς τῆς σημασίας τῶν λέξεων οἱ ὁποῖες εἶχαν ἀπορροφήσει φιλοσόφους τῆς γλώσσας κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰ. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, ὁ Adkins πάντοτε ὑποστήριζε ὅτι θέματα ποὺ σχετίζονται με τὴν ἠθική ἀντίληψη

μπορούν να κατανοηθούν ὀρθὰ μόνο ἂν ἔχει κανεὶς στέρεα ἐμπειρική γνώση τῶν εὐρύτερων παγκόσμιων ιδεῶν ποὺ τὰ δημιούργησαν. Αὐτὰ τὰ εὐρύτερα διεπιστημονικὰ ἐνδιαφέροντα τὸν βοήθησαν νὰ κερδίσει ἕνα πλατύτερο ἀναγνωστικὸ κοινό, ποὺ περιλαμβάνει ὄχι μόνο κλασικοὺς φιλολόγους καὶ φιλοσόφους, ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰ προσανατολισμένους κοινωνικοὺς ἐπιστήμονες ποὺ ἐπιδίωκαν πολιτισμικὲς συγκρίσεις, μελετητὲς συγκριτικῆς θρησκείας, νομικῶν συστημάτων καὶ ἱστορίας τοῦ πνεύματος, καὶ ὅλους ὅσους ἔδειχναν σοβαρὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς ἀρχαῖες ἐλληνικὲς ἀξίες.

Στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει πλήρως κατανοηθεῖ ἡ σημασία τῆς προσφορᾶς του. Δὲν ἔχει ἐκτιμηθεῖ ὅτι ἡ προσφορά του αὐτὴ δὲν ἐξαντλεῖται μόνο στὸ πλαίσιο μιᾶς βιβλιογραφικῆς ἀναγνώρισής του, ἢ στὸ χρέος τῆς βιβλιογραφικῆς ἐνημέρωσης τοῦ μελετητῆ, ἀλλὰ ὅτι οἱ ἐργασίες του στὴν οὐσία ἀποτελοῦν μία «σχολή» ἐρμηνείας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας, ἢ ὅποια ἀνατρέπει ἐν μέρει τὰ παραδεδομένα καὶ ἰσχύοντα γιὰ τὴν ἐρμηνεία καὶ τὴ μετάφραση τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κειμένων. Γιὰ μᾶς τοὺς νέους Ἕλληνες ἰδιαίτερα, ἡ ἐρμηνεία τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ποὺ προτείνει ὁ Α. Adkins ἀποκτᾶ ἰδιαίτερη σημασία, γιατί τὸ γεγονός ὅτι ἕνα ὑψηλὸ ποσοστὸ λέξεων τῆς νέας ἐλληνικῆς ὑπάρχουν καὶ στὴν ἀρχαία, εὐκόλα μᾶς κάνει ἰδιαίτερα ἐπιρρεπεῖς σὲ ἐσφαλμένη ἐρμηνεία καὶ μετάφραση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας μὲ ἀπόδοση ἀβασάνιστη στὶς ἀρχαῖες ἐλληνικὲς λέξεις, ἰδιαίτερα σὲ αὐτὲς ποὺ δηλώνουν ἠθικὲς ἀξίες καὶ κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς συμπεριφορές, καὶ εἶναι κοινὲς καὶ στὶς δύο γλώσσες, ἐννοιῶν καὶ σημασιῶν ἀπὸ τὴ νέα ἐλληνική, ἀπὸ τὸ περιεχόμενο καὶ τὶς ἀξίες τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡσὰν νὰ μὴν ἔχουν μεσολαβήσει 2800 χρόνια ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ ὡσὰν ἡ γλώσσα νὰ εἶναι ἕνα νεκρὸ σῶμα ποὺ δὲν ἐξελίσσεται².

Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων

I. N. ΠΕΡΥΣΙΝΑΚΗΣ

2. Γιὰ τὶς βασικότερες ἀπόψεις του Adkins γιὰ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη καὶ ἐπισκόπηση τῆς βιβλιογραφίας ποὺ γέννησε ἢ προσέγγισέ του βλ. I. N. Περυσινάκης, «Ἠθικὲς ἀξίες καὶ πολιτικὴ συμπεριφορὰ στὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Μία προσέγγιση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας», *Ἰνδικτος* 5 (1996) 240-270.